

Citation:

Zanki, A. (2018). Pamćenje hrvatskog društva na primjeru Vukovara – *grada heroja*. *Slavia Meridionalis*, 18. <https://doi.org/10.11649/sm.1691>

Angelika Zanki

Institut za zapadnu i južnu slavistiku
Sveučilište u Varšavi

Pamćenje hrvatskog društva na primjeru Vukovara – *grada heroja*

Vukovar – *grad heroj*

Tema ovog rada jest uloga Vukovara, tzv. grada heroja i simbola u odnosima između Hrvata i Srba, dok predmet analize na kojoj se rad temelji čine odabrani događaji od 1991. do danas. Domovinski rat na području bivše Jugoslavije smatra se jednim od najvećih i najokrutnijih oružanih sukoba u Europi nakon Drugog svjetskog rata. Vukovar je bio prvi potpuno uništen grad u Europi od tog razdoblja. Bitka za Vukovar postala je prekretnica u ratu jer je njegov pad privukao pažnju svijeta na to što se dogodilo za vrijeme Domovinskog rata na području cijele Hrvatske, kada su tisuće ljudi izgubile živote; bilo je mnogo ranjenih, prognanih, zatvorenih u logore, a sudbine tisuća ni danas nisu poznate. Za Hrvate Vukovar predstavlja simbol obrane,

This work was supported by the Polish Ministry of Science and Higher Education.

Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2018.

herojstva i borbe za vlastiti nacionalni identitet. Prije svega valja naglasiti da je riječ o jednoj od najvažnijih tema za kolektivni nacionalni identitet Hrvata u zadnjih 30 godina.

Ovaj se rad odnosi na različite oblike održavanja kolektivnog pamćenja u hrvatskom društvu. Polaznu točku predstavlja pojam mjesta pamćenja koji je uveo Pierre Nora (Nora, 1989, s. 7–24). Prema njegovoj teoriji, riječ je o karakterističnim i simboličnim elementima koji osiguravaju prisutnost prošlosti u sadašnjosti. Oni postaju temelj stvaranja ili oblikovanja identiteta koji je nakon Domovinskog rata u Hrvatskoj djelomično modificiran.

Mjesta sjećanja

Prema hipotezama Pierrea Nore, mjesta su sjećanja lokacija, kategorija ili simbol, u kojem pamćenje funkcionira kao inicijacija i uvođenje procesa interpretacije prošlosti putem aktualnih sudionika u javnoj raspravi. To nam dokazuje da su mjesta sjećanja pod utjecajem pregovora i aktualizacije. Uvijek su vezana odnosima s drugim kategorijama, pojmovima ili simbolima. Andrzej Szpociński ističe da mjesta sjećanja nisu samo mjesta u fizičkom smislu, nego i simboli koji privlače pažnju i zadržavaju povijesne podatke (Szpociński, 2008, s. 15). Takva mjesta trebaju imati vrijednost za određenu grupu te joj moraju pripadati. Tu grupu simbola u slučaju grada Vukovara čine ne samo Vukovarska bolnica, Ovčara ili Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata, već su to i sam *grad heroj*, mit pada grada, kao i žrtva svih koji su se borili za njega. Mjesta pamćenja također su mjesta spominjanja jer prošlost je konstrukt koji se stalno iznova stvara, ovisno o tome koja je ideologija na vlasti. Szpociński u ovom kontekstu ističe prisutnost prošlosti u sadašnjosti, smatra da su to nekim grupama – kao što su narod, obitelj, etnička grupa, stranka – mjesta gdje se nalaze središta pamćenja, koja stvaraju dio zajedničkog identiteta. Za autora su mjesta sjećanja arhivi, muzeji, kipovi i spomenici te simbolička mjesta, tj. vrijednosti, ideje, uzori ponašanja (Szpociński, 2008, s. 15).

Kako ističe Maurice Halbwachs svaka grupa ima utjecaj na mišljenje o prošlosti koja se cijelo vrijeme redefinira, i to kao društveno i individualno sjećanje (Halbwachs, 1992, s. 40, 53). Prema njemu, kolektivno sjećanje ima nekoliko funkcija, prije svega to je način na koji se prenose vrijednosti i uzori

ponašanja te na koji se stvara veza i grupni identitet (Halbwachs, 1992, s. 47). Održavanje sjećanja ima bitnu dimenziju – rekonstruiramo činjenice stavljajući se u položaj osobe ili grupe koja od nas očekuje neke interpretacije prošlosti, što potvrđuje postojanje socijalnih okvira pamćenja. Kolektivni okviri pomažu, dakle, u rekonstruiranju slike prošlosti koja će postati dio kolektivnog pamćenja.

Barbara Szacka kaže da je povijest svjesna složenosti pojava i distancira se od toga o čemu priča, zna da uvijek postoje različite perspektive, slaže se s dvosmislenošću, višesmislenošću motiva i ponašanja, dok je kolektivno pamćenje sklono simplifikaciji, pristrano je i priznaje samo jedan pogled, odnosno ne priznaje višesmislenost, a događaje svodi na mitske arhetipove (Szacka, 2006, s. 26). Nora kaže da su pamćenje i povijest jako daleki pojmovi, da su čak u opoziciji jer pamćenje je živo, stalno evoluiralo, njime se može manipulirati, dok je povijest rekonstrukcija nepostojećih situacija, reprezentacija prošlosti (Nora, 1989, s. 8–9). Mijenjanje opisa prošlosti nije uvijek njegovo iskrivljenje, jer bi se povijest trebala ispravljati i analizirati te tokom vremena gledati na drugačiji način.

Pamćenje se stalno rekonstruira i neodvojiv je dio identiteta. Budući da je to nešto što se cijelo vrijeme mijenja, identitet se također mijenja i evoluiralo. Naravno, postoje i dijelovi identiteta koji su temeljni i stoljećima su prisutni u kolektivnom pamćenju. Prema Szackoj, kolektivno pamćenje ima ulogu prenošenja vrijednosti i poželjnih uzora ponašanja, stvara osjećaj građenja identiteta, temelji se na svijesti zajedničke prošlosti, simbola te sudbine (Szacka, 2006, s. 26). To je zapravo konvencionalna slika svakog naroda i njegove prošlosti.

Proces pamćenja i njegova održavanja, odnosno kultura pamćenja utemeljena na pokušaju čuvanja od zaborava ima ovdje ključnu ulogu. Pogledamo li način na koji se hrvatsko društvo prisjeća događaja u Vukovaru, možemo to razdoblje podijeliti na tri faze: prva faza između 1991. i 1998. godine, kad se isticalo prisjećanje na grad kakav je bio prije pada i zajednički, za cijelu zajednicu vrlo bitan cilj, da mu se vrati davni sjaj i da se u njega vrte svi prognanici; druga faza između 1998. i 2013., kad je trajala borba za određivanje istine o Bitki za Vukovar i Domovinskom ratu općenito; treća od 2013., takozvano razdoblje *rutinizacije*, kad se otvara pitanje treba li od cijele situacije stvarati mit, kolektivni simbol i može li se analizirati to mjesto sjećanja bez emocija koje utječu na sliku posljedica bitke i odnosa tamošnjih građana (Žanić, Kufrin, & Živić, 2016, s. 248).

Potencijalni konfliktni čimbenici

Pamćenje i svaka vrsta rituala vezana za komemoraciju spomenutih događaja pokazuje važnost grada, njegovih građana i njihove žrtve za cijelu Hrvatsku. Svojevrsna potvrda takvog stanja trenutna je situacija u Vukovaru – sukobi vezani uz uvođenje ćirilice (dvojezični i dvopismeni natpisi), podijeljene škole u kojima djeca hrvatskog i srpskog podrijetla pohađaju nastavu u različitim razredima, što onemogućava integraciju.

Vukovar je za Hrvate *grad heroj*, simbol herojske borbe protiv napada srpskog agresora na domovinu. Njegov pad predstavlja važan element sukoba, koji još uvijek funkcionira između Hrvata i Srba u uskoj perspektivi (u gradu) i na višoj, državnoj razini (obje nacionalnosti u Hrvatskoj). Između 18. i 19. stoljeća Vukovar je, pored Osijeka i Zemuna, bio gradsko sjedište istočne Hrvatske. Krajem 19. stoljeća postao je značajna dunavska luka, a njegov se položaj promijenio tek u 20. stoljeću, razvitkom željezničke mreže (Klemenčić, 2007, s. 126–127). U Vukovaru je 1991. godine bilo 47,2 % Hrvata i 32,3 % Srba (Wertheimer-Baletić, 1993, s. 474). Hrvati su u gradu uvijek bili većinsko stanovništvo, čime se ne zanemaruje činjenica da su Srbi predstavljali značajnu komponentu u sastavu stanovništva (Nacionalna struktura stanovništva Vukovara 1910.–2001., b.p.). Utjecaj na ratne događaje imao je njegov položaj na granici sa Srbijom, kao i činjenica da je u gradu i okolnim selima broj Srba bio prilično velik (Marijan, 2002, s. 392).

Početni razlog agresije na Vukovar i Hrvatsku bila je ideja o stvaranju Velike Srbije¹, prema kojoj je jedini put do povrata teritorija oružani sukob. Prema velikosrpskoj ideji, koju su promovirale srpska kultura i politika, cilj je povezivanje svih sugrađana u jednoj državi. Godinama se gradio mit o Srbima kao o izabranom narodu i njihovoj dužnosti da se osvete za događaje iz 1389. godine na Kosovom polju. Element ideje Velike Srbije jesu forsiranje teorije o jezičnoj ili vjerskoj determinanti pripadanja određenoj etničkoj grupi.

Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti iz 1986. godine program je srpskih intelektualaca koji je opisivao načine rješavanja srpskog pitanja u Jugoslaviji². Sažimao je prijašnje ideje kao što su *Načertanije* Ilije

¹ Više o ideji Velike Srbije u Esterajher, 2013.

² Isticao je lošu situaciju Srba u federaciji te njezinu nužnu promjenu na način da se promijene umjetne granice nastale prema Ustavu iz 1974., da se srpski narod oslobodi od drugih nacija unutar države, koje ga iskorištavaju, imaju puno bolji položaj i sl.

Garašanina ili *Srbi svi i svuda*³ Vuka Karadžića a postao je i osnova buduće djelatnosti Slobodana Miloševića. Uz ranije navedene argumente postoje i oni vezani za poziciju Srba prije 1991. godine, koji su doveli do borbe za promjenu te situacije. Često su naglašavali činjenicu kako se osjećaju u odnosu na pozicije drugih republika. Federacija je povezivala države s vrlo različitim etničkim grupama, a ukorijenjeni problemi među tim grupama doprinijeli su separatizmu republika. S jedne su strane Srbi htjeli spriječiti taj proces, no s druge su strane podržavali i ubrzavali separatizam prijeteći ostvarenjem velikosrpske ideje. Stvaranje ideologije prema kojoj će nacija imati svog neprijatelja, razlog za borbu i opravdan cilj temelji se na pričama o herojskoj prošlosti, najčešće o žrtvovanju, pri čemu je istovremeno potreban i neki neprijatelj i jasno određena granica tko pripada grupi koju podržavamo, a tko onoj na strani neprijatelja, s kojom se treba boriti i na taj način ispuniti *višestoljetnu* ulogu.

Prisvajanje simbola?

Vrlo često u medijskom diskursu možemo naići na usporedbe Vukovara sa Sigetom. Riječ je o opsadi Sigeta 1566. godine, kada je Nikola Šubić Zrinski kao zapovjednik spasio Hrvatsku, Austriju i Mađarsku pred Turcima, ali i žrtvovao sebe te poginuo u boju. Treba spomenuti da je riječ o obrani pred golemom turskom vojskom (i neusporedivo manjem broju hrvatskih vojnika) koja je trajala mjesec dana i postala simbol velike žrtve. Takva usporedba ukazuje na pokušaj isticanja razlike između konačnog pobjednika i pobijednoga – Vukovar je pao, ali Hrvatska je opstala; Hrvati su stradali, ali zahvaljujući herojskoj borbi stanovnika grada, tijek povijesti možda se promijenio i na taj način pobijedeni postaju pobjednici (Rogić, 1993, s. 509–510). Vukovar se ističe među svim gradovima tijekom Domovinskog rata po broju poginulih, ubijenih

³ *Načertanije* je dokument bivšeg ministra unutarnjih poslova Srbije iz 1844. godine, prvi politički program Velike Srbije čiji je primarni cilj obnova srpskog carstva na osnovi povijesnih prava tog naroda. Garašanin je isticao da Hrvati govore isti jezik kao Srbi, samo što se razlikuje u pismu. Teza *Srbi svi i svuda* Vuka Karadžića objavljena u knjizi *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona* temelji se na uvjerenju da su svi koji koriste štokavski – (prema tome Crnogorci, Bošnjaci, Makedonci i Hrvati – zadnje je *nota bene* imenovao prema regijama iz kojih su dolazili, npr. Dalmatince, Slavonce itd., a nije ih nazivao Hrvatima) Srbi). O navedenim idejama više u Pavličević, 1993, s. 275–276.

i nestalih (Živić, 2008, s. 34). Procjenjuje se da je tijekom agresije na Vukovar poginulo oko 1100 civila, a oko 4000 osoba je ranjeno, od kojih 770 branitelja (*Plan i program obnove i razvoja Grada Vukovara za period od 1. siječnja 2004. do 31. prosinca 2008. godine*, 2003). Budući da je trajao puno dulje nego što se očekivalo, otpor vukovarskih branitelja u neravnopravnim uvjetima u broju vojnika te u količini i kvaliteti naoružanja, između snaga hrvatske obrane s jedne i srpskog agresora s druge strane, učinio je bitku za Vukovar simbolom obrane i pobjede te istovremeno simbolom prkosa, hrabrosti, odanosti, domoljublja, žrtvovanja (Žanić et al., 2016, s. 249).

Predstavljaju li događanja u Vukovaru 1991. godine i njihove posljedice problem u procesu zajedničkog funkcioniranja stanovnika i, ako je odgovor potvrđan, koji su uzroci i posljedice toga? U obzir su uzeti kulturni uvjeti nesporazuma te utjecaji vanjskih i unutarnjih čimbenika na obrađena pitanja. Osjećaj neravnopravnosti neposredno nakon rata mogao se povećati i prilikom obnavljanja uništenih kuća prema nacionalnosti – hrvatske su kuće mogle biti obnovljene zahvaljujući državnim sredstvima (imale su prednost u početnoj fazi), dok su srpske domove obnavljale međunarodne organizacije (Kardov, 2002, s. 104). Kardov smatra da je to utjecalo na stvaranje osjećaja ugroženosti i nepravde kod Srba, koji su bili svjesni da hrvatska država ne sudjeluje u obnovi. S hrvatske su strane, pak, postojale sumnje da financijska pomoć međunarodne zajednice izražava pristajanje uz srpsku stranu.

Možemo naići na prigovor da je Hrvatska prisvojila Vukovar kao simbol. Svojevrsnu dihotomiju ističu Rawski i Falski koji tvrde da su Hrvati jednoglasno odredili granicu *mi-oni*, a veličina zločina prema njima ne ostavlja sumnje da su Srbi bili neprijatelji, a svako bi relativiziranje bilo interpretirano kao antinacionalno (Rawski & Falski, 2013, s. 212). Autori ističu da je to „odličan primjer monopoliziranja pamćenja, što uzrokuje simboličnu reintegraciju teritorija koja su etnički mješovita u okviru hrvatske narodne perspektive. Konsekventno i jednoglasno kreiranje slike Srba-agresora uzrokuje stigmatiziranje srpske grupe i negiranje prava Srba na prisutnost u Hrvatskoj“ (Rawski & Falski, 2013, s. 212).

Kada je riječ o Vukovaru kao simbolu, vrijedi spomenuti film *Vukovar, jedna priča*⁴, Bore Draškovića iz 1994. godine. Hrvatska strana proglasila

⁴ Radnja filma odvija se u razdoblju prije, tijekom i nakon Domovinskog rata a gledatelj prati sva događanja promatrajući miješani par hrvatske i srpske nacionalnosti te pojačavanje razlika među etničkim grupama.

je film propagandnim unatoč objašnjenima autora da je to bio pokušaj predstavljanja objektivnog pogleda na događaje tog razdoblja (pritom se najčešće kao obrazloženje navodi da su u filmu prikazane autentične snimke iz Beograda, koje su pokazivale situaciju u dvije države prije rata). Trebao je biti prikazan u sklopu Zagreb Film Festivala 2009. godine, ali producentica ga je povukla u zadnjem trenutku zbog konteksta u koji je bio smješten. Kao ispriku hrvatska je strana izjavila da film neovisno o namjerama autora može imati simboličku snagu: u tom slučaju prikazivao bi pokušaj da se skine odgovornost s krivaca, odnosno banaliziranje ratnih okolnosti. Jurica Pavičić, pisac, filmski kritičar i kolumnist, izjavio je: „*Vukovar – jedna priča* gledao sam jedini put, još u vrijeme rata na projekciji u Cannesu. Još se i sad sjećam da me film tada duboko uzrujao. Ne zato što bi bila riječ o izravnoj šovinističkoj propagandi, kao što je slučaj u filmovima poput *Četveroreda*, *Kanjona opasnih igara* ili srpskog *Noža*. Da je bio takav, doživljavao bih ga inferiorno bezopasnim. *Vukovar – jedna priča* uzrujao me tada i onda zato što je, pričajući sudbinu Vukovara, dosljedno provodio lažnu ekvidistancu i teoriju o zrcalnoj krivnji dvaju nacionalizama. Hrvati mašu zastavama, pa onda Srbi mašu zastavama. Hrvati pucaju, pa Srbi. Između njih nađe se etnički miješani bračni par kojeg obje sredine prezru, no hrvatska malo više. Na kraju filma imate čak dobrog snajperista koji ne puca u glavu, nego u noge. U eri nakon Ovčare, i dok je snajpersko mrcvarenje Sarajeva bilo na vrhuncu, za tu vrstu političke retorike nisam imao nerva“ (Pavičić, 2009). Srpska strana ističe da to ukazuje na monopoliziranje teme vukovarske bitke te da je u hrvatskom diskursu nemoguće prikazivati drugačiji pogled na sukob.

Sljedeći primjer isključenja srpskog stanovništva ili njegova stigmatiziranja moglo bi biti obilježavanje Dana sjećanja. Bitnu ulogu ima način održavanja godišnjice pada Vukovara 18. studenog u Hrvata, u razdoblju od 1991. do danas te uloga raznih vrsta rituala i oblika komemoracije žrtava sukoba.

U današnje vrijeme, s obzirom na činjenicu da većinu stanovništva Vukovara čine Hrvati, očigledno je da na taj dan delegacije iz cijele države posjećuju grad, čineći kolonu sjećanja u čast poginulima, kako bi im odali poštovanje. Svake godine najviši predstavnici državne vlasti na čelu s predsjednikom, članovi braniteljskih udruga, stanovnici grada i stotine drugih državljana pokazuju da nisu zaboravili žrtve. U Hrvatskoj mnogi gradovi obilježavaju godišnjicu pada grada. Na raznim mjestima organizirana su okupljanja u blizini spomenika ili ulica koje su dobile ime po Vukovaru. Stotine ljudi pale svijeće i okupljaju

se radi molitve za poginule. To pokazuje ulogu pada Vukovara u identitetu značajnog broja Hrvata. Istovremeno nedostaju podaci o sudjelovanju Srba iz Vukovara u tim ritualima. Bitno je istaknuti način obilježavanja dana 18. studenog 1991. – kako je shvaćen Dan oslobođenja grada među Srbima, a kako Dan pada Vukovara među Hrvatima, to pokazuje da je jedan povijesni događaj potpuno drugačije iskorišten kao mjesto sjećanja. Nakon pada grada počela je polemika tijekom koje se raspravljalo o budućnosti grada te o mogućnosti otkazivanja rekonstrukcije i uspostave grada spomenika na ovom prostoru. U slučaju da su stanovnici Vukovara pristali na stvaranje umjetnog mjesta sjećanja, vjerojatno se ne bi promijenila uloga *grada heroja*.

Možemo izdvojiti dva razdoblja nakon rata – vrijeme od 1992. do 1996. te nakon 1998. 1997. godina je prolazno razdoblje u mirnoj reintegraciji, dok je UNTAES (*United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium*) službeno završio rad na području istoka Hrvatske 15. siječnja 1998. te do 1997. Srbi su na tom prostoru postigli etničku homogenost (Žanić, 2007, s. 79). Odmah nakon rata Vukovar je postao dio Republike Srpske Krajine, a srpsko stanovništvo grada imenovalo je dan 18. studenog Danom oslobođenja grada. Proslava iz 18. studenog 1992. pod sloganom *Vukovar – godina prva*⁵ obilježena je uz isticanje poruke o oslobođenju grada (program su sačinjavali sportski i kulturni sadržaj te postrojavanje ratnih jedinica u centru grada, prema) (Žanić, 2007, s. 79).

Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu iz 12. studenog 1995. omogućio je povratak hrvatskog stanovništva u Vukovar. Dotad su prognani Hrvati obilježavali Dan pada grada u drugim gradovima, poput Osijeka ili Zagreba⁶. Kad je na lokalnim izborima 1997. (tad su se održali izbori za općinska i gradska vijeća kao i skupštinu Vukovarsko-srijemske županije) pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (zajedno s nezavisnima; a za gradonačelnika je izabran Vladimir Štengl (HDZ)) te kad je Hrvatski sabor donio odluku o proglašenju 11. studenoga Danom sjećanja na žrtvu

⁵ Godinu dana kasnije (*Vukovar – godina druga*) predstavljen je novi grb grada, a neke od ulica dobile su nova imena.

⁶ Primjer načina sjećanja na žrtve iz Vukovara jest paljenje svijeća na Zidu boli (spomenik hrvatskim žrtvama Domovinskog rata). Zid postavljen u Zagrebu 1993. u Selskoj ulici, ispred tadašnjeg sjedišta UNPROFOR-a, napravljen je bio od crvenih i crnih opeka (crvena boja simbolizirala je nestale, a crna poginule). 2005. zid je premješten na zagrebačko groblje Mirogoj, gdje je 2006. napravljen spomenik *Glas hrvatske žrtve* na kojem su vidljiva imena stradalih i nestalih.

Vukovara 1991., situacija se postupno počela mijenjati. Hrvatima je prvi put službeno omogućeno organiziranje posjeta groblju žrtava (pod kontrolom UNTAES-a) na blagdan Svih svetih 1. studenog 1997. Međutim, Vukovarci nisu mogli obilježiti šestu godišnjicu pada grada, što je Žanić komentirao ovako: „Samo obilježavanje pada, odnosno oslobođenja grada, našlo se te godine u centru pažnje političkog procesa mirne integracije te pokazalo koliku političku važnost ima ovaj ritualni čin.” (Žanić, 2007, s. 79). Sada hrvatsko stanovništvo u sklopu obilježavanja Dana sjećanja organizira kolonu sjećanja. Tisuće stanovnika, ne samo iz Vukovara nego iz cijele Hrvatske, prolaze od vukovarske bolnice do groblja hrvatskih branitelja. Kolona koja tijekom obilježavanja Dana pada grada prolazi ulicama grada izgleda kao nacionalno hodočašće, a svake godine ima drugačiji slogan: 2005. godine *Gdje da tražim sina svoga?* (u javnoj raspravi isticala se tema nestalih), 2007. slogan je bio *U Vukovar za istinu i pravdu*, kad se u javnosti raspravljalo o nekažnjanim zločincima i niskim neprimjerenim kaznama⁷, 2012. *Vukovaru – ime sveto*, 2014. *Vukovar, mjesto posebnog pijeteta*.

Istovremeno to ostavlja širok prostor političarima koji pokušavaju iskoristiti dominantna društvena raspoloženja za davanje političkih obećanja u Vukovaru (a treba istaknuti da je *grad heroj* najposjećeniji grad zbog uloge epicentra različitih događaja koji u tom periodu privuku medijsku pozornost cijele Hrvatske). Ivo Lučić, povjesničar te autor knjige *Vukovarska bolnica – svjetionik u povijesnim olujama hrvatskog istoka*, kaže:

„To što političari dolaze u Vukovar sudjelovati u obilježavanju pada i okupacije grada te odati počast braniteljima i žrtvama potrebno je, dapače nužno. Kako bi izgledao taj dan bez nazočnosti političara, odnosno državnog vrha? [...] Drugo je pitanje čine li dovoljno tijekom cijele godine za Vukovar i istok Hrvatske? Ali isto pitanje možemo postaviti i lokalnim vlastima, od Općine do Županije. Vukovar danas dijeli sudbinu većine slavonskih, srijemskih, pa i uopće hrvatskih općina; bori se s nezaposlenošću, odlaskom mladih ljudi i svojevrsnom apatijom koja paralizira društvo i onemogućava razvoj. Vukovar ne bi trebao biti samo simbol žrtve, nego prije svega simbol i svjedočanstvo hrabrosti, herojske borbe i izdržljivosti.“ (Lučić, 2017).

⁷ Ove je godine za ubojstva na Ovčari bilo suđeno tzv. vukovarskoj trojci – Međunarodni kazneni sud u Haagu donio je presudu po kojoj je Mile Mrkšić, pukovnik JNA, osuđen na zatvorsku kaznu od 20 godina, Veselin Šljivančanin, časnik JNA, osuđen na 5 godina zatvora, dok je Miroslav Radić, zapovjednik JNA, oslobođen krivnje po svim točkama optužnice.

Podjela grada

U posljednje je vrijeme ideja uvođenja dvojezičnosti i dvopismenosti izazvala velike diskusije u cijeloj Hrvatskoj. U toj domeni angažirali su se političari, branitelji, kao i osobe koje nisu neposredno sudjelovale u životu grada, stoga su se protesti protiv uvođenja ćirilice održali ne samo u Vukovaru već, primjerice, i u Zagrebu. Prosvjedi protiv dvojezičnosti i uvođenja ćirilčnih natpisa održavali su se diljem Hrvatske, što pokazuje da to nije lokalni problem, već problem na državnoj razini.

Većinu stanovništva u Vukovaru čine Hrvati, dok Srbi čine trećinu ukupnog stanovništva. Prema Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina (Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Narodne novine, 19.12.2002.), Srbi imaju pravo na ravnopravnu i službenu uporabu svoga jezika i pisma u tome gradu. 2013. godine održali su se prosvjedi protiv postavljanja dvojezičnih i dvopisemenih ploča, tada je i osnovan Stožer za obranu hrvatskog Vukovara u kojem su udruženi branitelji te stradalnici rata. Govorilo se čak o raspisivanju referendumu o uvođenju dvojezičnosti i dvopismenosti u Vukovaru, ali Ustavni sud to nije dopustio (Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-VIIR-4640/2014 od 12. kolovoza 2014, 2014), a ploče s dvojezičnim natpisima na državnim institucijama skidali su stanovnici grada. Tenzije vezane uz tu temu traju i dalje, a situaciju je 2015. komentirao premijer Srbije Aleksandar Vučić: „Zamislite da smo mi ukinuli u Beogradu ili Subotici latinicu, to bi bio skandal svetskih razmera“ (Vulin: *EU da prepozna fašizam u Hrvatskoj*, 2015). Ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Srbije Aleksandar Vulin izjavio je da će se Srbija žaliti institucijama Europske unije: „Fašizam ne može da bude problem jedne članice EU, nasilje nad jednom manjinom ne može da bude problem samo jedne države. (...) Ako dozvolite da to može da se dešava Srbima u Hrvatskoj, a što se to ne bi dešavalo, recimo, Nemcima u Italiji?“ („Borba za prava Srba će biti nastavljena“, 2015). Različiti sukobi u Vukovaru između dvije nacionalnosti prelaze u internacionalni problem jer se u raspravu na državnoj razini uključuju srpska i hrvatska strana, što izaziva potrebu diplomatskog dijaloga ne samo u gradu, nego i na internacionalnoj razini. Mnogi Hrvati smatraju da uspostava ravnopravnog dijaloga nije moguća dokle god postoje dvojbe vezane za mučitelje koji nekažnjeno žive u susjednoj državi.

Zadnji dio ovog članka čini predstavljanje situacije u školama u Vukovaru i izolacije predstavnika hrvatske i srpske nacionalnosti. Kad je riječ o etnič-

kom sastavu populacije tog područja, trebalo je na promišljen način odabrati model školstva te organizirati njegovu implementaciju. Razdvajanje najmlađih članova društva ima za posljedicu stvaranje granica koje bi u njihovoj odrasloj dobi mogle dovesti do novih sukoba. Trebalo bi održati ravnotežu između njegovanja tradicije i materinskog jezika većine i istih elemenata pripadnika manjina. Obje grupe trebale bi biti svjesne međusobnih razlika, no u pozitivnom smislu riječi. Od velike je tu važnosti omogućavanje suradnje iznad svih podjela i demonstriranje načina na koji se različitost može konstruktivno iskoristiti. Sljedeći je problem integracija djece u vukovarskim školama. Glavni je cilj škole pokazivanje vrijednosti, ideoloških i kulturnih modela, podučavanje nacionalnog jezika te jačanje identiteta budućeg građanina. U susretu s različitim etničkim grupama te s raznolikim očekivanjima takvih grupa škola ima otežan zadatak prilagoditi se s jedne strane tim očekivanjima te istovremeno stvoriti univerzalne elemente prihvatljive svima, kao i njegovanje posebnih elemenata za svaki sustav vrijednosti.

U Hrvatskoj postoji mogućnost obrazovanja manjina u tri različita modela – model A – nastava na jeziku i pismu nacionalne manjine, model B – dvojezična nastava i model C – njegovanje jezika i kulture manjine (Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, n.d.). U Vukovaru djeca hrvatske i srpske nacionalnosti mogu ići zajedno u školu, s tim da je srpskoj manjini omogućeno pohađanje nastave, na primjer, materinjeg jezika u nacionalnim grupama. Dok se nastava dijela predmeta može odvijati zajedno, drugi su predmeti podučavani zasebno. S druge strane, problem je stvarala podjela na smjene ovisno o etničkoj pripadnosti – na primjer hrvatska djeca pohađala bi nastavu u jutarnjoj smjeni, a srpska u popodnevnoj te bi se to mijenjalo svaki tjedan. To bi očigledno stvaralo puno veće probleme u integraciji mladog naraštaja. Vrijedi ovdje spomenuti alternativnu ideju Nove škole u Vukovaru koju su podupirali Ministarstvo znanosti te Ministarstvo regionalnog razvoja. Projekt je krenuo 2003. godine, ali tek je 2017. ušao u završnu fazu, kad je školski kurikulum dobio pozitivnu ocjenu Agencije za obrazovanje i odgoj (Nansen dijalog centar, n.d.). Njezin je glavni cilj stvoriti snažnu zajednicu te integrirati djecu srpske i hrvatske nacionalnosti. Projekt integrirane i interkulturalne škole trebao je biti primjer dobre prakse i promoviranja međusobnog poštovanja srpske i hrvatske grupe djece i, za razliku od prijašnjih rješenja, isticao je jednakost i ulogu kooperacije te međusobnog upoznavanja dviju grupa. Ispunjavanje odgojno-obrazovnih potreba multietničke i multikulturalne zajednice u Vukovaru bio je glavni cilj koji se trebao realizirati već od školske

godine 2017/2018., kad je s radom trebala početi Interkulturalna škola Dunav. Problem zbog kojeg nije došlo do otvaranja škole je, kako objašnjavaju u uredu grada Vukovara, povezan s financiranjem i rješavanjem nekih nedostataka školskog objekta, poput postavljanja ograde, osiguranja igrališta i postavljanja protupožarnih aparata.

Problemi ipak još uvijek postoje – primjer je situacija u vukovarskoj Osnovnoj školi Nikola Andrić koja ima oko 230 učenika, od kojih ih je stotinjak srpske nacionalnosti. O školi se počelo govoriti 2016. godine, kad srpska djeca nisu dobila božićne pakete koje svake godine grad Split priprema za učenike grada Vukovara neovisno o njihovoj nacionalnosti (Bradarić, 2016). Uzrok stvaranju te situacije bio je u mjestu u kojem su se paketi dodjeljivali – prostorije braniteljske udruge. Učiteljica srpskog jezika je zbog straha pred reakcijama roditelja odlučila ne pustiti djecu na dodjelu. To pokazuje da su podjele još uvijek prisutne unatoč tome što se o toj situaciji govori kao o izoliranom incidentu.

Zaključak

Događaji iz 1991. godine i njihove posljedice uzrokuju probleme u koezistenciji Hrvata i Srba. Posljedica toga jest produbljivanje negativnog stava objiju nacionalnosti jedne prema drugoj.

Svi događaji Domovinskog rata imaju utjecaj na trenutni odnos Hrvata i Srba, u užem smislu u pojedinačnim gradovima kao u slučaju Vukovara, te u širem smislu u cijeloj Hrvatskoj. Postoji nekoliko neriješenih problema vezanih uz navedene činjenice. Prije svega, sadašnji etnički sastav grada pokazuje da Hrvati i Srbi žive u neposrednoj blizini. Svi događaji nakon Domovinskog rata postali su izvor traume vezane za osobnu naraciju i službeni diskurs. Prelazak je to društva iz jedne kulturne formacije u drugu. To je unaprijed povijesno promovirana vizija. Identitet nije fiksna i nepromjenjiva, on se neprestano rekonstruira. Možemo primijetiti da su neki od najbitnijih problema sljedeći: eventualno uvođenje ćirilice u gradu, podjela učenika i odabir modela obrazovanja. Svaki od navedenih problema pokušava se riješiti već niz godina te je vidljivo da s vremena na vrijeme iznova izaziva tenzije i medijsku pozornost. Opseg ovog rada ne omogućuje sveobuhvatnu analizu, ali je cilj autorice skrenuti pažnju na neke bitne činjenice i probleme vezane uz tematiku.

BIBLIOGRAFIJA

- Borba za prava Srba će biti nastavljena. (2015). Retrieved June 10, 2018, from http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/borba-za-prava-srba-ce-biti-nastavljena_630282.html
- Bradarić, B. (2016). Srpska djeca u Vukovaru ostala bez paketića. Retrieved June 10, 2018, from <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/srpska-djeca-u-vukovaru-ostala-bez-Paketica>
- Esterajher, J. (2013). Velikosrpska ideologija u suvremenom srbijanskom društvu: Nacrt za daljnja istraživanja. In S. Cvikić, V. B. Lupis, S. Špoljar Vržina, & D. Živić (Eds.), *Vukovar '91. – istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Kardov, K. (2002). Od politike razlika do politike prostora: Posljedice rata na društveni život u Vukovaru. *Polemos*, 5(1–2), 99–115.
- Klemenčić, M. (2007). *Glavne odrednice geografskoga položaja Vukovara*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Lučić, I. (2017). Na dan obilježavanja pada i okupacije Vukovara sve naše postojeće razlike padaju u drugi plan! *Glas Slavonije*. Retrieved June 10, 2018, from <http://www.glas-slavonije.hr/348577/11/Ivo-Lucic-Na-dan-obiljezavanja-pada-i-okupacije-Vukovara-sve-nase-postojece-razlike-padaju-u-drugi-plan>
- Marijan, D. (2002). Bitka za Vukovar 1991. *Scrinia Slavonica*, 2(1), 367–402.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske. (n.d.). Obrazovanje na jeziku i pismu nacionalnih manjina. Retrieved June 10, 2018, from <https://mzo.hr/hr/rubrike/obrazovanje-nacionalnih-manjina>
- Nacionalna struktura stanovništva Vukovara 1910.–2001. (n.d.). Retrieved June 10, 2018, from <http://www.vukovar.hr/e-usluge/ostalo/pitanja-i-prijedlozi/255-nekategorizirano/2814-stanovnistvo-grada-vukovara>
- Nansen dijalog centar. (n.d.). Nova škola. Retrieved June 10, 2018, from <http://www.ndcosijek.hr/projekti/nova-skola/>
- Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske broj: U-VIIR-4640/2014 od 12. kolovoza 2014. (2014). *Narodne Novine*, 2014(104). Retrieved June 10, 2018, from https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_08_104_2021.html
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- Nora, P. (2001). Czas pamięci. *Res Publica Nowa*, 2001(7), 37–43.
- Nora, P. (2009). Międy pamięcią i historią: Les lieux de Memoire. *Tytuł Roboczy: Archiwum*, 2009(2), 4–12.
- Pavičić, J. (2009). Film me iznervirao zbog te vrste političke retorike. *Jutarnji list*. Retrieved June 10, 2018, from <https://www.jutarnji.hr/kultura/film-i-tv/j.-pavicic-film-me-iznervirao-zbog-te-vrste-politicke-retorike/2844575/>
- Pavličević, D. (1993). Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj 1793.–1993. *Društvena istraživanja: Časopis za opća društvena pitanja*, 2(2–3(4–5)), 247–283.

- Plan i program obnove i razvoja Grada Vukovara za period od 1. siječnja 2004. do 31. prosinca 2008. godine. (2003). *Narodne novine*. Retrieved June 10, 2018, from https://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_12_198_3159.html
- Rawski, T., & Falski, M. (2013). Jasenovac, Bleiburg, Vukovar: Miejsca pamięci a dyskurs publiczny. In M. Fabiszak & M. Owsiniński (Eds.), *Obóz/muzeum: Trauma we współczesnym wystawiennictwie* (pp. 193–214). Kraków: Universitas.
- Rogić, I. (1993). Vukovar 91. i hrvatski nacionalni identitet. *Društvena istraživanja: Časopis za opća društvena pitanja*, 2(2–3(4–5)), 501–519.
- Szacka, B. (2006). *Czas przeszły, pamięć, mit*. Warszawa: Scholar.
- Szpociński, A. (2008). Miejsca pamięci (lieux de memoire). *Teksty Drugie*, 2008(4), 11–20.
- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina. (2002, December 19). *Narodne novine*. Retrieved June 10, 2018, from https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_12_155_2532.html
- Vulin: EU da prepozna fašizam u Hrvatskoj. (2015). Retrieved June 10, 2018, from https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2015&mm=08&dd=19&nav_category=11&nav_id=1028686
- Wertheimer-Baletić, A. (1993). Jedno i pol stoljeće u brojčanom razvoju stanovništva Vukovara i vukovarskoga kraja. *Društvena istraživanja: Časopis za opća društvena pitanja*, 2(2–3(4–5)), 455–477.
- Žanić, M. (2007). Važnost rituala u poslijeratnom razdoblju: Primjer Vukovara. *Polemos*, 10(19), 73–90.
- Žanić, M., Kufrin, K., & Živić, D. (2016). Kultura i sjećanje na rat: Vukovarska bitka i njezinidruštveni odjeci. *Migracijske i etničke teme*, 32(2), 245–270. <https://doi.org/10.11567/met.32.2.4>
- Živić, D. (2008). Posljedice srbijanske agresije kao odrednica poslijeratne obnove i razvitka Vukovara. *Društvena istraživanja: Časopis za opća društvena pitanja*, 17(1–2(93–94)), 27–50.

Pamięć społeczeństwa chorwackiego na przykładzie Vukovaru – „miasta-bohatera”

Artykuł dotyczy form pamięci w społeczeństwie chorwackim. Punktem wyjścia stało się pojęcie miejsc pamięci, które autor, Pierre Nora, zdefiniował jako charakterystyczne i symboliczne elementy zapewniające obecność przeszłości w teraźniejszości. Po wojnie ojczyznianej stały się one podstawą do tworzenia się nowej, zmodyfikowanej tożsamości chorwackiej. Rodzi to pytanie – jaką rolę pełni polityka pamięci w chorwackiej tożsamości zbiorowej i dla jakich celów jest formowana.

Analiza opiera się na najpopularniejszym miejscu pamięci – upadku Vukovaru. Vukovar jest w świadomości Chorwatów „miastem bohaterem”, symbolem heroicznej walki z wielkoserbskim agresorem podczas wojny. Jest też ważnym elementem wciąż istniejącego konfliktu

między Chorwatami i Serbami w perspektywie wąskiej (w mieście) i szerokiej (obie narodowości w Chorwacji).

Autorka starała się zauważyć nie tylko wpływ miejsc pamięci na grupę, w której powstały, lecz także ich szerszy kontekst. Celem była analiza problemu pamięci i próba określenia w odniesieniu do konkretnych przykładów, czy chorwacka pamięć zbiorowa jest czynnikiem integracji czy konfliktu.

Słowa kluczowe: Vukovar, „miasto-bohater”, miejsca pamięci, wojna w Chorwacji

Remembering in Croatian Society as Exemplified by the “Hero City” Vukovar

The article concerns forms of maintaining memory in Croatian society. Its starting point is the term sites of memory (*lieux de mémoire*), introduced by Pierre Nora, who defines them as characteristic and symbolic elements that ensure the presence of the past in the present. After the Croatian War of Independence, sites of memory became a foundation for building a new, partly modified Croatian identity. This raises the question about the role the politics of remembering has had in the Croatian collective identity and the purposes for which it has been formed.

The analysis is based on the most popular place of memory – the fall of Vukovar. In Croatian consciousness, Vukovar is a “hero city,” a symbol of the valiant fight against the Great Serbian aggressor during the War. Its fall is an important element of the conflict that is still ongoing between Croats and Serbs, both regionally (in the city) and more broadly (throughout Croatia). In her analysis, the author was trying to see the influence of sites of memory not only on the group which created them but in a wider context as well.

The more general aim was to study the discourse of memory and attempt to determine, with reference to specific examples, whether the Croats’ collective memory is a factor of integration or conflict.

Key words: Vukovar, “hero city”, site of memory, *lieu de mémoire*, Croatian War of Independence

Nota o autorce

Angelika Zanki (zanki.angelika@gmail.com) – absolwentka europeistyki na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych oraz slawistyki (kulturoznawstwo; język chorwacki) w Instytucie Sławistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego, doktorantka Instytutu Sławistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania naukowe: wojna w Chorwacji w latach 1991–1995, emigranci chorwaccy w Ameryce Południowej, problematyka tożsamości narodowej oraz miejsc pamięci, chorwacka i bośniacka kultura masowa, sytuacja społeczno-polityczna w Chorwacji oraz Bośni i Hercegowinie.

Angelika Zanki (zanki.angelika@gmail.com) – graduate from European Studies at the Faculty of Journalism and Political Sciences and Slavic Studies at the Institute of Western and Southern Studies (Croatian Cultural Studies), University of Warsaw; PhD student at the Institute of Western and Southern Studies, University of Warsaw. Research interests: Croatian War of Independence, Croatian emigrants in South America, national identity and sites of memory, Croatian and Bosnian mass culture, socio-political situation in Croatia and Bosnia and Herzegovina.